

חמישה שנתערבו עורות פסחיהן (פסחים פח:)

הרב יצחק ביסמוט

קושיית החוות דעת

חמשה שנתערבו עורות פסחיהן זה בזה, ונמצאת יבלת באחד מהן - כולן יוצאין לבית השריפה, ופטורין מלעשות פסח שני. אמר אביי: לא שנו אלא שנתערבו לאחר זריקה, דבעידנא דאיזריק דם מיהא הוה חזי לאכילה. אבל נתערבו לפני זריקה - חייבין לעשות פסח שני.

והקשו האחרונים (החוו"ד ועוד) הרי מדאורייתא חד בתרי בטיל, וביבש אף מדרבנן יש ביטול, ואם כך מדוע הספק שנוולד כשהתערבו העורות פוסל את כל הפסחים לאכילה?

ויש להוסיף ולהקשות, הרי קי"ל שרק כשפסולו בגופו כפיגול יצא לבית השריפה, אך כשהפסול מדבר אחר בעי עיבור צורה (היינו לינת לילה), וכאן אף אם נפסלו מחמת התערובת הרי אין זה פסולו בגופו ומדוע לא בעי עיבור צורה?

'זפטורים מלעשות פסח שני'. בגמרא מובאות הצעות איך ניתן בכל זאת להביא פ"ש ושיעלה רק עבור החבורה שפסחה נפסל ע"י הבאת שלמים בתנאי וכד'. ויש להקשות הרי הרוב מכריע שיצאו ידי חובת פסח ראשון, אף שאולי א"א לאכול מחמת הספק, אך אם אכילה לא מעכבת (וכך פשוט הסוגיה דאל"כ א"צ בתנאים בפ"ש) מדוע הרוב לא מכריע שאינם יכולים להביא פסח שני, ולא משום שאי אפשר בשום אופן של תנאי המובא בגמרא. אלא כיון שהרוב מכריע אף לגבי המיעוט שיצאו ידי חובתם בפסח ראשון?

אף שבתוס' הקשו שהרי כל המניעה מלהביא פסח שני מחסרון סמיכה וכד' הם אינם מעכבים אלא לכתחילה?

ותרצו, שכיון שרובם יצאו ידי חובתם "דטוב שידחה ספק כרת בשב ואל תעשה משיעשו רובם שלא כהוגן, כי רובם כבר עשו פסח".

וקשה, אם רובם עשו פסח מכח הכרעת הרוב שרוב הפסחים כשרים הרי מיעוטם פטורים לגמרי, ולמה צריך לחפש היכי תימצא לעשות פ"ש. ואפשר שאף החבורה שכלפי שמיא גליא שהיבלת נמצאה היא בפסחה גם כן יצאה יד"ח. (ועיין גם בשאג"א משה"ק בזה).

תירוץ החוו"ד

בעיקר קושיית האחרונים נודע בשערים מש"כ בחוות דעת, דבחתיכה הראויה להתכבד לאורחים אין ביטול, והקשה החוות דעת על הסוברים שחתיכה גדולה יותר מידי אינה ראויה להתכבד לאורחים. (וכן פסק המחבר)

וכן קשה על תירוצו שהרי קרבן פסח אינו ראוי להתכבד כיון שהוא ראוי למנויו? ועוד צ"ע, הרי חתיכה הר"ל אינה אלא מדרבנן, ולמה בנתערבו העורות קודם שנזרק הדם חייבים בפ"ש? הרי מדאורייתא יש ביטול? ואף בנתערבו אחר הזריקה למה מהדרינן אחר אפשרות להקריב פסח שני ע"י תנאי שלמים וכדו'.

ובזה נראה לי שב ע"פ רעק"א בדו"ח במערכות (מערכה ח') דבכל הדברים הנ"ל (ההר"ל וכד') שגזרו שלא יתבטלו הם חמורים מאיסורים דרבנן דעלמא, דגזרו שלא יפקע איסור התורה מדבריהם.

ובמקום אחר הארכתי בגדר זה, דנתנו חכמים לתערובות בדברים אלו (דברים חשובים ודבר שיש לו מתירין וכד') דין "קבוע", וקראו להם בשם 'קבוע' אקבע איסורא כחתיכה משני חתיכות, והוי כאיסור ספק שקול מדאורייתא וכחתיכה משני חתיכות.

תירוץ העונג יום טוב – ביטול איסורים ביטול אינו נותן מעלה

בשו"ת עונג יו"ט יצא לדון בדבר חדש, דביטול אינו מועיל לתת למיעוט את מעלת הרוב אלא להוריד חסרון היינו לבטל איסורים, ולכן חוט ציצית שטווי שלא לשמה שהתערב בחוטים שנטוו לשמן, אין הביטול מועיל לתת לחוט הנ"ל את מעלת 'הלשמה'. ובכך רצה לישיב את קושיית החו"ד, דנהי דאיסור בטלים, אבל אין בכח הרוב לתת למיעוט את מעלת המבטל.

וד"ל שו"ת עונג יום טוב סימן ד:

והערנו מקום ספק דאפשר לומר דלא מהני ביטול אלא בדבר שאנו דנין עליו שיש בו איסור או פסול בזה אמרה התורה שאם נתערב ברוב נסתלק פסולו מעליו ונעשה כדבר שנתבטל בו ואין בו עוד פסול. אבל בדבר שפסולו מפני שמחוסר מעשה כמו מצה שלא נאפה לשמה בזה אפילו נתערב במצות האפויות לשמן נמי לא מהני דמשום שנתבטל לא ישיג מעלת המבטל. ודי לנו שמועיל ביטול להסיר חסרון המתבטל ולא להשיג מעלת המבטל. ולהכי כל המצות התערבות אינן ראויין לצאת בהן י"ח מצה משום הך תערובות.... ומיושב בזה ג"כ קושיות הגאון בעל ח"ד בס' ק"א בהא דאיתא בפסחים (דף פ"ח) חמשה שנתערבו עורות פסחיהן ונמצא יבלת באחד מהן אמרינן שכולן אינן נאכלות. והקשה אמאי לא אזלינן בתר רובא דמדאורייתא חד בתרי בטל. וא"כ יכולים לאכול כל החמשה פסחים.

אמנם לפענ"ד א"ש דלא מהני ביטול אלא לבטל מהדבר האסור כח האיסור שבו. אבל לא ישיג המתבטל חשיבות המבטל ולהכי לא מהני ביטול להשיג עליו שם קרבן כשר כיון דהבעל יבלת פסול הוא לפסח כל התערובות אסורים באכילה דהא לא נעשה בו כל הכשר

קרבן להתירו באכילה כשאר קדשים דהא בבעל יבלת לא מהני שחיטה וזריקה להתירו באכילה ובעל יבלת שהקדיש יש בו קדושת דמים ואסור בהנאה:

קושיות אחיעזר על דברי העויו"ט ותירוצו לקושית החו"ד

ובאחיעזר (ח"ב סימן טו) הקשה על העיו"ט מב' צדדים וז"ל:

ובודאי מה שתי' הענג יום טוב אינו מספיק ג"כ כמו שהשיג כתר"ה ויפה העיר.

(א) דנהי שאין המתבטל משיג מעלת הביטול הוא דוקא היכא דבעינן להתיר התערובות ולהכשירו בתורת המבטל שיהי' כשר לקרבן אבל בזה בעינן רק היתר אכילה ואין אנו באים לחדש על המתבטל איזה מעלה רק להתירו באכילה.

(ב) אלא דלפמ"ש"כ דהקו' היא מצד קבוע שאינו ניכר ושייך בזה כל דפריש נסתר תירוצו מצד אחר. דע"כ לא חידשו שאין הביטול משיג מעלת המבטל רק היכא דבעינן להתיר כל התערובות מתורת ביטול ובזה אמרינן נהי דהאיסור נהפך להיות היתר אבל מהכ"ת ישיג מעלת המבטל דסוף סוף הא לא נטוה לשמה ולא נאפו המצות לשמה משא"כ אם אנו דנין מצד כל דפריש מרובא פריש בזה בודאי אמרינן גם להשיג מעלת המבטל כיון דאנו דנין דהוא מן הרוב ואין אנו דנין ע"ד מיעוט המתבטל, ומה"ט דנתי למעשה באופה שאפה מצות שמורה והיו בתוך העורכות א"י דאדעתא דנפשיהו קא עבדי ודנתי בזה לצרף דמ"מ הוי קבוע שאינו ניכר ואמרינן בזה כל דפריש מרובא פריש לגבי הקונים והוא מן הרוב שנאפו לשמה.

ותורף קושייתו הראשונה היא, דבהכרח כיון שעלו לכולם לשום פסח ופטורים מלעשות פסח שני. רואים דכיון דנזרק הדם על הרוב בכשרות ובהיתר אכילה ואח"כ נתערבו העורות, אין צריכים למעלת המבטל כלל אלא להיתר אכילה כתערובת איסורים בעלמא.

וקושייתו היא על הצד שקושיית החו"ד בנתערבו לאחר שנזרק הדם ואז הביטול הוא רק להתיר אכילה, אך אם הקושיה היא גם על קודם שנזרק הדם הרי הביטול הוא גם להכשר הקרבן.

והשגתו השניה היא, דכיון שיש כאן קבוע שאינו ניכר (קבוע ניכר היינו תנות מוכרת נבילה) דהיינו שהפסח הפסול לא ניכר ונולדה ידיעת האיסור בתוך התערובת, בזה ניתן לדון כל דפריש מרובא פריש ובזה רוצה לומר הגר"ע שיכול המתבטל לקבל גם את המעלה, כיון שאין אנו באים להכשיר את כל התערובת ולתת למתבטל את דין המבטל אלא כל פסח בפ"ע פריש מהרוב כיון שאנו דנים את הפריש שהוא בא מהרוב. והרוב נעשו בהכשר ושפיר ניתן גם לתת מעלת המבטל.

והביא ראיה מקושיית התוס' בב"מ בדף ה' שקפץ אחד מהמנויים – והקשו דלבטל ברובא? וקשה איך הרוב יתן לקופץ את מעלת החייבים במעשר בהמה?

והסביר, דהניחו בקושייתם דנכבשינהו דניידי וכל דפריש, ובכל דפריש נותנים את מעלת הרוב דתלינן שבא מהרוב ואין צריכים לתת למיעוט מעלת הרוב אלא הוא דין תליה שבא ול'רוב' יש המעלה.

(ועצם הנחתו דכאן הקושיה היא מצד קבוע שאינו ניכר צל"ע דאיירי כאן דהעור עם היבלת ניכר ולפנינו והוא כחנות מוכרת נבילה לפנינו)

והגרח"ע ידיה אמר דכל שיש מניעה באכילה, נפסל הפסח.

ולא גרע משחט לזקן וחולה 'לא לאוכליו' דנפסל. והכ"נ אף שמניעת האכילה היא משום תערובת ומדרבנן חה"ל, מ"מ סוף סוף אינו ראוי לאכילה.

ועוד הוסיף בזה פסול, דכיון שאינו ראוי לאכילה מצד התערובת, ממילא נפסל מהתורה משום פסול היסח הדעת מקדשים.

והי"ט של הירושלמי (שהובא במאמר 'טומאה ביוצא') לטמא את הידיים ביוצא ואחר חצות. ובפני משה שם כיון דמדרבנן אסור באכילה אחר חצות, ממילא מסיח דעתו ממנו ולכן נפסל ונחשב פסול הגוף בהיסח הדעת. ובזה מיושב קצת הדין שיצאו לבית השריפה מיד, ולא בעו עיבור צורה.

הסבר רבי שמעון שקופ – חילוק בין תערובת חתיכות לתערובת דינים

בספר 'אש תמיד' הביאו בשם רבי שמעון שקופ²⁵ לישב באופן אחר²⁵ ובהקדם הביא חילוק יסודי כדרכו וז"ל:

ועוד היה נ"ל לומר דבתערובות דינים ל"ש ביטול ברוב להתיר את כולם לאחד דבכה"ג ענין הביטול הוא דכל אחד מותרת דצד הספק הרחוק התיירה תורה אבל לאכול את כולם ביחד דממ"נ עושה איסור בכה"ג ליכא היתר והא דמהני ביטול לאכול את כולם או לח בלח לכר"ע הוא רק בתערובות החתיכות דכל חתיכה מתבטלת ברוב חתיכות ולא בכה"ג שכל חתיכה עומדת בפ"ע ולא נתערבה אלא שמשופקין אם נאסר דל"ש בהו ביטול ובזה היה מיושב סוגיית הש"ס פסחים דפ"ח ע"ב גבי חמישה שנתערבו עורות פסחיהן דליכא ביטול ברוב והק' בחו"ד סי' ק"א סק"ה לשיטות דסברי דכבש שלם אינה חתיכה הראויה להתכבד אמאי ל"ה ביטול יעויין בדבריו ולפמש"כ ניחא דשם לא נתערבו הפסחים דאם נתערבו הפסחים

²⁵ הדברים נתבארו באופן דומה בשערי יושר ג, ה כפי שציינו שם

א"כ הוה שלא למנוייו ויהיו אסורין באכילה אלא שלא ידעינן איזה מהם אסור משום מום והנה אף דכל אחד היה מותר משום הלך אחר הרוב כמ"ש התוס' לענין אשה דמותרת משום רוב אבל שיקריבום כהן אחד ודאי אסור ואפשר לומר יותר דאף בכהנים רבים נמי יהא אסור דמאכיל מום למזבח ומדברי הש"ס יבמות דל"ג ע"א משמע שיש איסור לגבוה מלבד איסורו של מקריב דמשו"ה חשיב התם איסור מוסיף עיי"ש.

וביאור דבריו: מתחילה מחלק בין שני סוגי תערובות 'תערובת חתיכות' ו'תערובת דינים' ולכל סוג דיני ביטול אחרים.

הסוג הראשון היינו שנתערבה חתיכה אסורה חלב, נבלה, וכד' ברוב חתיבות כשרות ביבש אפילו חד בתרי בזה גזרה התורה דהרוב מבטל את האיסור.

ובסוג תערובת זו יש את החומרא של חה"ל ודבר חשוב וכד', דנתנו לזה חז"ל חשיבות של קבוע ומחצה על מחצה דמי.

סוג שני 'תערובת דינים' היינו שאין תערובת בין חתיכות כשרות ואסורות, אלא שנסתפק לנו דין אחת מהחתיכות, וידוע שדין אחת החתיכות היא לאיסור אבל אין תערובת אלא נתערב 'דין איסור' ב'דינים היתר'. לדוגמה הגמרא בגיטין סד בשולח שליח לקדש אישה ומת השליח אסור בכל הנשים בעולם, דשמא קידש השליח את קרובתה והיא אחות אשתו. ובתוס' כתבו שהוא מדין קנס בעלמא, דמדאורייתא יש רוב.

והסביר הגרשש"ק שהתערובת היא בדינים.

כלומר לא ידוע אם אישה זו מותרת. ולכן אין צורך בביטול אלא אני דן על כל אישה בנפרד ועל כל אישה יש רוב צדדים להיתר. מיהו לקדש את כל הנשים בעולם אסור לו, שאז כבר אין את התליה בדין הרוב.

תו"ד דיש חומרא וקולא בכל אחד מהסוגים:

ב'תערובת חתיכות' יש קולא שכל התערובת מותרת וזה ביטול ברוב מאידך אם האיסור הוא חשוב חתיכה הראויה להתכבד וכדומה בזה גזרו חז"ל ונתנו לזה דין קבוע.

ו'תערובת דינים' מצד אחד לא החמירו לדון בזה דין קבוע בדברים חשובים וחתיכה הראויה להתכבד וכד' מפני שהנידון הוא על כל חתיכה בפני עצמה, אם היא פירשה מהרוב דינים שדינם כשר או מהמיעוט. וכשדנים על כל חתיכה בפ"ע, ל"ש לומר דדבר חשוב לא בטל כיון שאין צורך בביטול.

מאידך, אסור לאכול או לנהוג את ההיתר בכל תערובת הדינים, דבהכרח יאכל את האיסור ולא ניתן לילך אחר הרוב, ולומר מהרוב בא כיון שאכל או נהג היתר בכל.

כך בתערובת העורות היא תערובת דינים, ולכן לא שייך לדון מצד חה"ל שאינה בטילה כפי שסבר החו"ד.

מאידך, לא ניתן לנהוג בכל התערובת הנהגת היתר כמו בתערובת חתיכות. ולכן א"א להקריב את כולם, דבהכרח אחת אסורה ואסור להאכיל למזבח או בכהן אחד שוודאי יקריב קרבן פסול.

תירוץ יד המלך – מה מצטרף לביטול?

ביד המלך (מאכלות אסורות פ"ח) כתב ע"פ הגמרא בחולין שהיתר שחיטה מתיר את הבהמה ואין חוששים שמא היה נקב בדיוק במקום השחיטה וכבר א"א לבדוק, משום דאזלינן בתר רובא ורוב בהמות אינם נקובות במקום השחיטה.

ומסתפק באדם שאסר עצמו בנדר על דעת רבים את כל הבהמות בעולם חוץ מבהמה אחת פלונית, האם השחיטה תתיר לאדם זה לאכול את הבהמה ששייר.

והעלה, שכיון שכל הבהמות בעולם אסורות עליו מצד הנדר, לא שייך שיצטרפו לרוב להתיר את הבהמה ששייר ולהכריע שאין לה נקב במקום השחיטה. כיון שכלפי אדם זה אין נפק"מ בשאר הבהמות, ואינם בכלל הספק כלל. (בסוף דבריו מסיק שכיון שכלפי כל העולם בהמה זו מותרת מצד הרוב, גם לאדם זה מותר)

ולפי זה מיושב סוגיין דחמישה עורות כפתור ופרח. דכיון שכל אחד מעושי הפסח רשאי לאכול רק את פסחו וזה בוודאי עדיין ניכר וידוע לכל אחד מהו פסחו, מילא אין מצטרפים לביטול כל ארבעת הפסחים, שהרי הם בלאו הכי אסורים עליו דהפסח נאכל רק למנויו. ואם כן הספק אם הפסח שלו הוא הפסח בעל המום או כשר – הוא ספק שקול, ואין רוב דאין ארבעה מצטרפים לספק.

והוכיח יסודו מהגמרא לעיל גיטין סד שהביא רש"ק בשולח שליח לקדש ומת השליח אסור בכל הנשים בעולם, ורש"ק הסביר את יסודו על פי התוס' שהוא רק קנס בעלמא ואכן יש כאן תערובת דינים שכל אישה בפני עצמה מותרת כמו בכל תערובת דינים וכנ"ל.

וביד המלך מוכיח דבריו מדעת הרמב"ן בסוגיה שם שזה איסור מדינא ולא קנס.

וכעין זה כתב הרמב"ן [גיטין סד, א] על הא דאמר לשלוחו צא וקדש לי אשה סתם דאסור בכל הנשים שיש להם קרובות דחיישינן שמא קידש השליח קרובתה האוסרת האשה הזאת על המקדש, והקשה התוס' [שם בד"ה אסור] דא"כ כל הקטנות שמת אביהם יאסרו לעולם, דניחוש שמא קידשה אביה לאחד בעודו בחייו. ותירצו דכל עיקר חשש זה הוא רק משום קנס, דקנסו אותו על שעשה שליח לקדש לו אשה סתם, אבל בקטנה דאין לנו על מה לקונסה לא חיישינן. והרמב"ן חולק עליהם וסובר דחשש גמור הוא. והא דאין אנו חוששין

בקטנה, משום דכל כמה דלא ידעינן בבירור דאביה קידשה יש לכל קטנה חזקת פנויה, משא"כ בחשש קידושי קרובות אין החזקת פנויות של הקרובות מועלת לגבי האשה הזאת שאנו דנין עליה, לפי דאין הקרובות לפנינו, ואין לנו שום נ"מ על הקרובות עצמן לדון עליהם כעת אם המה פנויות או נשואות, ואין לנו לדון רק על האשה הזאת בעצמה אם היא מותרת להתקדש אל האיש הזה או לא, לכן אין חזקת פנויות של הקרובות שאינן נכללין כעת בהנדון של הספק מועלת מאומה לגבי האשה הזאת שאנו דנין עליה עכשיו. וזה הוא ממש כעין הסברא שכתבתי דלא מהני הרוב של כל שאר הבהמות שאין אנו דנין עליהם לגבי זה הנודר כלל נגד הבהמה הזאת שיש לנו לדון עליה כעת.

וביאור דבריו, דכשזר בא לקדש את רחל אינו צריך לחשוש שמא לבן קידש אותה ומת, שהרי אנו דנים אצלה חזקה קמייתא של פנויה.

לעומת זאת כשהמשלח שמת, ושליחו רוצה לקדש את רחל, ויש אישה אחת בעולם שמקודשת לו, אכן לרחל יש חזקת פנויה ואין החשש מפקיע את החזקה, אך חזקת הפנויה של לאה אחותה לא משפיע על רחל כיון שלאה אינה בכלל הספק לכן חזקת פנויה שלה לא משפיע על רחל.

כך בכל מקום שהנידון של הרוב אינו נוגע לספק שאנו דנים לפנינו, אין רוב או חזקה מצטרפים להיתר.

סיכום

הראינו לדעת כמה דרכים בדברי האחרונים בישוב קושיית החו"ד.

ראינו את תירוצי החו"ד ואת הקשיים בדבריו.

העונג י"ט תירץ ע"פ מה שייסד שביטול אינו נותן למיעוט את מעלת הרוב אלא רק מבטל את האיסור.

האחיעזר הקשה על דבריו, ותירץ ע"פ דרכו שמניעת אכילת פסח מכל טעם שהוא אף מדרבנן פוסל את הפסח, ויש לפסול גם מטעם היסח דעת ע"פ הירושלמי בדין טומאת יוצא.

רש"ק ויד המלך יצאו לדון מאותה סוגיה דגיטין סד הנ"ל יסודות שונים בענייני רוב וביטול, אלא שר"ש יסד ע"פ תוס' שדין זה שהמשלח אסור בכל הנשים בעולם הוא קנס ועפ"ז הוכיח שאין דבר חשוב וחה"ל בתערובת דינים.

ואילו יד המלך תפס בסוגיה הזו עיקר כהרמב"ן, דהחשש הוא מדאורייתא ולא קנסא בעלמא, והיי"ט שאין גורמי היתר שאינם בכלל הספק נכנסים בחשבון הביטולים.